DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-667-9-26

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК РЕСУРС НАДОЛУЖЕННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ З ІСТОРІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Піддубний С. А.
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних технологій
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

Повномасштабна війна поглибила проблему освітніх втрат в Україні. Повітряні тривоги, дистанційне і змішане навчання, переміщення учнів та педагогів, руйнування інфраструктури, перебої з електропостачанням та інтернетом порушують безперервність навчання. Освітні втрати при цьому проявляються не лише у пропущених темах, а й у фрагментарності знань, втраті навичок, зниженні мотивації та складнощах із встановленням зв'язків між уже вивченим і новим матеріалом.

Проблема освітніх втрат з історії значно менше представлена в загальнонаціональних вимірюваннях, ніж втрати з математики, читання чи природничих дисциплін. Водночас, за даними Державної служби якості освіти України, 38% учителів базової школи у сільській місцевості відзначали погіршення результатів навчання учнів з історії України; у попередньому вимірюванні частка таких педагогів становила 44% [1]. Дослідження освітніх втрат у прикордонних громадах Чернігівської та Сумської областей також відносить історію до предметів, щодо яких проявляються помітні прогалини. Їх характер залежить від безпекових умов: на Сумщині домінує «мікрофрагментація» через постійні перерви, на Чернігівщині – «блокові» втрати, пов'язані зі зміною форматів навчання та випадінням значних тематичних частин програми [2, с. 3].

Для історичної освіти така фрагментація має особливе значення. Вивчення історії передбачає не лише засвоєння фактів, а й розуміння історичного часу і простору, послідовності подій, причинно-наслідкових зв'язків та взаємодії суспільних процесів. Тому надолуження не може зводитися до прискореного «вичитування» тем: його завданням має бути відновлення цілісності історичного знання та ключових предметних компетентностей.

В умовах війни додатковим ресурсом стали інституції громадянського суспільства – громадські й благодійні організації, освітні ініціативи та міжнародні партнери, які працюють у взаємодії зі школами

і громадами. Принципово важливо, що надолуження освітніх втрат не замінює школу, а має посилювати її спроможність, доповнюючи наявні можливості методичними, технологічними, організаційними та кадровими ресурсами.

Показовим є досвід ГО «Навчай для України». Організацією розроблено матеріали для учнів 5–11 класів, зокрема окремі посібники з історії України для 5–7, 8–9 та 10–11 класів. Вони передбачають вхідне діагностування, 24 структуровані заняття, практичні та інтерактивні вправи, маршрутні листи й підсумкове оцінювання. Матеріали можуть використовуватися як окрема програма надолуження або інтегруватися у звичайний освітній процес [3]. Це дозволяє розглядати громадський сектор не лише як джерело додаткових занять, а й як ресурс професійної підтримки педагога.

В умовах війни вчитель одночасно адаптує зміст до різного рівня підготовки учнів, змінює формат роботи відповідно до безпекової ситуації, компенсує пропущений матеріал і підтримує навчальну мотивацію. Тому ефективнішою є модель, за якої педагог отримує структуровану програму, готові матеріали та супровід методиста, але зберігає можливість адаптувати зміст і темп роботи. Такий підхід застосовується, зокрема, ГО «Істок», де стандартизована методична основа поєднується з локальною адаптацією навчальних матеріалів [2, с. 14]. Участь громадських організацій у цьому випадку не звужує професійну автономію вчителя, а розширює його можливості.

Перспективним напрямом надолуження втрат з історії є пропедевтичні практики. Перед переходом до нового або складнішого блоку доцільно коротко відновити понятійний і хронологічний каркас: де і коли відбувалися події, що їм передувало, які поняття та причинно-наслідкові зв'язки необхідні для розуміння теми. Це дає змогу не повторювати весь попередній матеріал, а відновлювати зв'язки між його компонентами.

Важливими є й інтерпретаційні технології: робота з історичними джерелами, картами, фотографіями, статистичними й візуальними матеріалами, порівняння різних позицій та встановлення причин і наслідків. У такому форматі одне заняття одночасно актуалізує фактографічні знання та розвиває предметні компетентності, а надолуження стає концентрованою роботою з ключовими знаннями й уміннями.

Особливого значення в умовах війни набуває поєднання історичної освіти з критичним мисленням та медіаграмотністю. Аналіз джерела може включати визначення його авторства, часу і мети створення, встановлення контексту, розмежування факту й оцінного судження, зіставлення декількох повідомлень та виявлення маніпулятивних прийомів. Такі методики важливі не лише для вивчення минулого, а й для критичного сприйняття сучасного інформаційного середовища.

Перевагою громадських і міжнародних організацій є можливість швидше апробувати гнучкі формати: роботу в малих групах, тьюторський супровід, короткі модульні програми, цифрові інструменти та поєднання академічного навчання із соціально-емоційною підтримкою. Структурованість програм, готові матеріали, оцінювання та методичний супровід допомагають зменшувати фрагментарність навчання і не перекладати всю відповідальність за надолуження на вчителя [2, с. 13–15].

Таким чином, участь громадянського суспільства в подоланні освітніх втрат доцільно розглядати не як створення паралельної системи освіти, а як механізм посилення школи та професійної спроможності педагога. Для історичної освіти потенціал таких програм полягає у поєднанні діагностики, пропедевтичних та інтерпретаційних практик, сучасних методичних технологій, критичного мислення і медіаграмотності. Перенесення найбільш результативних практик із проєктних програм у повсякденну роботу закладів освіти може перетворити громадянське суспільство з ресурсу реагування на наслідки війни на один із чинників модернізації української історичної освіти.

Література:

1. Як компенсувати «освітні втрати»: рекомендації для органів влади, засновників і директорів закладів освіти / Державна служба якості освіти України. 2023. URL: https://sqe.gov.ua/yak-kompensuvati-osvitni-vtrati-rek/ (дата звернення: 15.09.2026).

2. Степанець І., Піддубний С., Популяшна А. Освітні втрати та потреби в психосоціальній підтримці учасників освітнього процесу Чернігівської й Сумської областей : аналітичний звіт за результатами дослідження 2025 р. Київ, 2025.

3. Матеріали для надолуження знань / ГО «Навчай для України». URL: https://teachforukraine.org/educational_recovery_materials/ (дата звернення: 15.09.2026).